

Գրիգոր Խիգուցեան 1781, Հոկտ. 12ին Ղիկննայէն գրած տեղեկութեանցը մէջ՝ կը ծանուցանէ քաղաքապետին ու ծերակուտին, ի մէջ այլոց, թէ փոքրիկ ազգին ողորմելի վիճակը կայսեր առջեւ դնելով՝ իր պաշտպանութիւնը խնդրեցին: Մեծ յոյս ունինք, կ'աւելցընէ, որ կայսրը մեր ազգին հայրութիւն պիտի ցուցնէ, եւ զմզ Գրանսիրուանից մէջ գտնուած շըջակայ թշնամի ազգերուն նախապաշարեալ գործքերէն ու հալածանքներէն պիտի պահպանէ: Ասկից զատ, մեզի՝ իրեւ. այդքէնածին մարդիկներու օգնութիւն պիտի մատուցանէ: Կայսրը քառորդէ մ'աւելի մեր խնդիրը լսելով եւ ամէն տեսակ հարցմունքներ ընելով, մեզի շատ զթուութիւն ցուցուց. եւ ըսաւ, թէ ինչպէս որ Մէտիաշցիք, այնպէս ալ զուգ գործակալէ մ'առջեւ հպատակութեան երդում պիտի ընէք: — Կարծեմ, աղաչայ Լուսիկ եւ աղաչայ Սահակ աւելի ընդարձակ կերպով պիտի ծանուցանեն Ձեզի թէ ինչու համար Պուշմուիկի ձեռք — զոր կայսեր ներկայացուցինք — ընել տուինք ամէն բաները: Մենք Էնչէտիի ձեռք այս բաներու ամենեւին չէինք կրնար հասնիլ: Ժառք Աստուծոյ, որ այսպէս հանդիպեցան: Եթէ աղաչայ Լուսիկ ու Սահակը չըլլային, Պուշմուիկէ այս բանը յանձն չէր առնուր: Գրեցէք Էնչէտիին, որ ամենեւին բանի մը չխառնուի: Կը յուսանք Աստուծով թէ աղէկ վերջ պիտ'որ ունենայ մեր գործքը: Մենք մեր սովորական աղօթքովք պիտի չմոռնանք ամէն օր խնդրելու, որ Աստուած իր ողորմութիւնը մեր վրայ խրկէ:

Աւելի ընդարձակ է Լուսիկ Օհանեանցի Բրէսպուրէնէ գրած նամակը: Ասոր մէջ երեւփոխանը, մեծ սրամտութեամբ մանրամասնաբար կը տեղեկանէ զգաւաւորն ու զքաղաքացիքը ինչգոյն ինչ վիճակի մէջ ըլլալուն վրայք:

Կարեւոր կը համարիմ բնագրին բովանդակութիւնը համառօտելով յառաջ բերել, անոր համար, քանի զի շատ բան պարունակող ու հետաքրքրական տեղեկագրոյն լեզուն, թերեւս քիչեւու հասկընալի է:

Ամոնս 10ին (1781 Հոկտ.) կայսեր դիմացն ելելով, չէ թէ միայն մեր հասարակութեան, հայալ մանաւանդ բոլոր ազգին անուամբ օղջանք մը մատուցելիք իր վիճակաւութեանը, Թէպէտ, ինչպէս իմացանք թագաւորը շատ զբաղած էր. եւ ամէն մէկ բարեկամ կ'ըսէր՝ թէ զգուարաւ պիտ'որ կարենանք ներս մտնել: Այսու ամենայնիւ, մեզի տեղ տալով՝ քառորդէ

մ'աւելի քով կեցանք: Շատ վեճ ըրաւ բանին վրայ: Եւ համոզուելու համար ի նպաստ եւ ընդդէմ ըսելէն ու լսելէն ետեւ՝ հարցուց թէ ազատ քաղաքներն ուր կը գնեն սովորաբար հաւատարմութեան երգումը: Ըսինք թէ թագաւորական գործակալին զիմաց: Այն ատեն ըսաւ, թէ չ'ուզեր որ Գրանսիրուանից մէջ ազգայնութիւններ գտնուին: Ասով գրուածքներն առնելով իրմէն հեռացանք:

ՅՈՂՆ. ԱՆԾԾԻ

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՉԵԹՈՒՅԻՐ ՀԻՆ ԱՆԵՏԵՐԱՆ Մ'Ի ԿԵՍԵՐԻՈՒ

Ղ Էրջին օրերս Կեսարիոյ վիճակին մէջ ձեռագիր Աւետարանի մը պատահեցայ, որուն վրայ ունեցած սքանչացումս եւ զմայլումս մեծ եղաւ: Խորաննելու, պատկերներու, լուսանցազարդերու հիանալի արուեստն, որոնք վրձնի ճաշակաւոր փափկութեամբ կը փայլին, ամէն տեսողին ուշադրութիւնը կը գրաւեն, ինչպէս գրաւեցին իմ խորապէս, փափաքանք համարուեցի զայն եւ անմիջապէս սկսայ ցուցակագրել եւ օրինակել նաեւ պատմական կարեւոր երկու յիշատակարաններն, եւ լուսանկարել տալով խորանազարդ յիշատակարանը՝ կը ղզեմ Պատուարժան խմբագրութեանդ, եթէ հաճոյ թուի Ձեզ, հրատարակուելու համար պատուական "Հանդէս Աստուծոյ" մէջ:

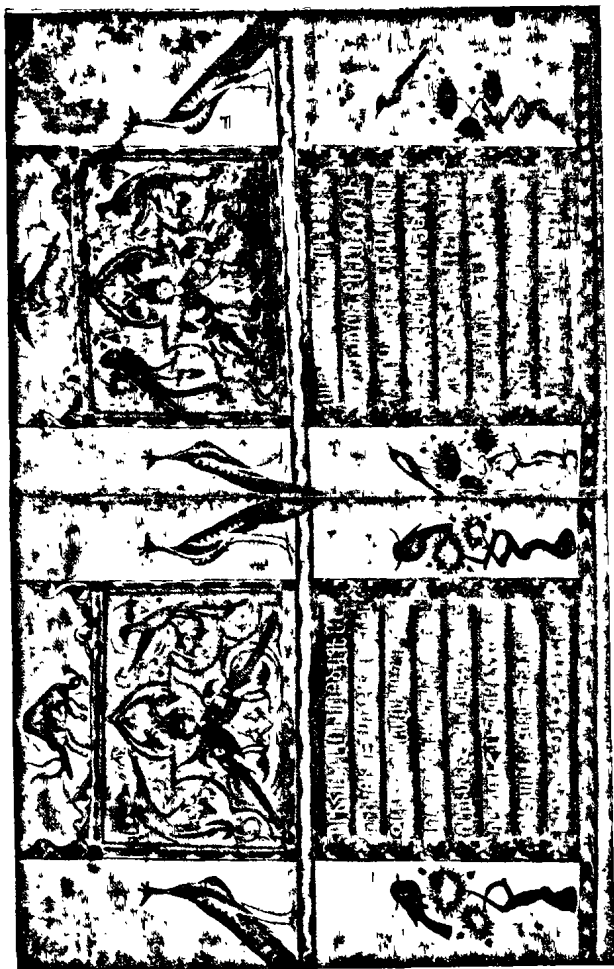
Աւետարանին կաշի հին արեւելեան է տախտակեայ կաշեպատ. ունի 324 ընտիր հաւանութիւն, թերթ, 27×20 հարկերորդաձեւոր մետրութեան. իւրը շատ մաքուր սեւ մշակով քուրճիկէ է, երկինքն, իւրաքանչիւր էջը 19 տող. շատ լաւ եւ մաքուր պահուած հանգամանք մը ունի. խորաններն, պատկերներն եւ լուսանցազարդերն, ինչպէս ըսի, հիանալի արուեստի շինուած, վրձնի փափկութեամբ, երկինքանոյն գոյնէն, պիտի ըսեմ նաեւ՝ սքանչելի. Խառն մնացած են 1ա, 2բ, 3աբ, 4ա, 5բ, 6ա, 7բ, 242ա թերթները: Գրութեան լի Սիւս ընդ հովանեւ Ս. Դշման, Կաթողիկոս անուն գրչի մը ձեռով, Աշխն մարտնախորհ համար 2ԻԳ = 723 = 1274 թուականին: Ամէն գլուխներու եզերքը լուսանցազարդք, սկզբնագրերն զարդագիր, թուշագիր, մարգագիր են գունաւոր ոսկեգոյն, ուղղակի մէկ տողն գլխագիր համակ

մանուկ, ի մոգուց զուկին մատուցեալ ոչ ընկեց անարգեալ, ոչ իբրու կարաւտ այսպիեաց, այլ միայն ընդ մերն բերկրելով ընրմի յաւժարութիւն ըստ կարի որպէս երեւեալ յաւտի ի պատարագն արելի, թողում ասել եւ զ'ի Տեառնէն պատասխանի որ առ փոքն աւճողի։ Արդ այսպիսին ներդրելի հաւատով, յանդեցաւ գրութիւն սորա ի մայրաքաղաք, փոքր ընդ հովանեաւ սուրբ նշանին եւ սուրբ հրեշտակապետացն ի թուականութեանս հայոց 2194 (= 1274), յորում ժամանակի փոխանորդէր զհշուապետական լուսաւորչին մերց գահ, որ գործնական մարտութեամբ յարդրէ եւ զվարս նորին պատկանելի քահանայապետն Աստուծոյ եւ մեծ հոգարոն Տէր Թովմէ։ յարեալութեան հզաւր եւ Աստուածասէր ժառանգաւորին իշխանութեանս հայոց՝ Ծիրանաճին եւ արժանապատիւ թագաւորին երկրորդին Աւանդ, թողին առաջնայն մեծին Ռուբենեանց զմերս սպառակ իշխանութիւն եւ թագ նորոգողի, եւ որպէս արժանեացն յիշատակի բարեաց բարեպաշտի հելլոյ եւ ֆրիստոսասիրին Զաւիլի, որ հայոց քաղաքեան եւ ընդարձակելոյ զմերս տերութիւն, ոչ ինչ պակաս գտաւ, այլ մանաւանդ առաւելաւ եւ պարկեշտութեամբ մարմնոյ, եւ հեղութեամբ բաւուց զլոյսով ի ստորեւ եկող։ մանաւանդ հոգարարութեամբ եւ գեղով ի սուրբ եկեղեցւոյ կարգի, ընդ որ եւ համարեորդ գողով վեհն գողութեան բանի ֆրիստոսասէր եւ թագաւանա զշայո նորին Կեռն որ ի նախապատմեալն զարմից եւ եղբաւորդի եւ ստացողի գրոցս աւել եւ գուսար քաղաքաբարոյն հելլոյ արեամբ նահատակելոյ վերայ ճշմարիտ հատկցս ֆրիստոսի, որ սոյն այս զշայո ամենայն յաւտութեամբ ճոխացաւ լինելով տիրատուր իշխանութեանն զաղաւթին բարիս, եւ զգովակալութիւն գողելի ողորմածութեամբ, որոյ բարեպաշտութիւնն գրեթէ սին եւ թագաւորութեանս, Զոր տէր յիսուս գլխովն իւրով արքային մերով եւ վայելածարկի ժառանգաւորաւն ընդ երկայն աւուրս տացն մեզ եւ անվաղձան արքայութեանն արժանի արասցէ, եւ զձեզ զամենեւեան աղաւծմբ որ վայելէք յամենալի սեղան մատենիս անվաղեցէք առաւ շնորհացն Աստուծոյ գրել ի կենաց զպրութիւնն եւ յանդինջ յիշատակ բարեաց զբարեպաշտ մարաջխտն հայոց Աւանդ քաւել եւ թողուլ զաղայանս նորին նորոգութեամբ արքարութեան եւ համադաս եւ գուարձակից առնել սրբոյ Աւետարանիս գրողացն քարոզողացն եւ զվարդապետութիւն սորին կա-

տարողացն։ Նա եւ որ անծախելի մեծութեամբն սիրէ եւ սովորէ զտալն առատութեամբ, եւ առ հասարակ, որպէս տեսանմբ զհշուրմ աւելոյ եւ ծագումն լուսեւ եւ զնոյն վկենացն աւետիս վարձակիցս եւ հաղորդս հոգեւորական ընթերցացս եւ Աստուածային սեղանոյս արասցէ զամենայն ազգատոհմն եւ զմերձաւորս պարունին Աւելի խրախուժեալնս պարտաստողի, նախ զընթապատեալն զնովմբ որպէս զնորատունն ձիութենոյ զԱստուածատուր եւ զառգագապուղ զաւակն զհորովանի զակ եւ զքաջազաւր իշխան իշխանոյ եւ զուարժաբարոյն եւ զգեղանանայն Կոստանդին որ զամենայն բարեացն տեսալս զոր բերէ յանձին առաւել պատէ յետեան հոգաւով յամենայն Աստուածայինն, եւ իսնթակաթ գողով ի սէր սրբոյ եկեղեցւոյ, եւ զգեղաւորս պատանին հելլոյ։ եւ զհամեստ դուստրն Լիւթանայ, մանաւանդ զնմանն առաքելութեան ասուպի զամուսին բարեպաշտ իշխանին Աւելի զիշխանոյ։ Նա եւ զքուերս նոյն իշխանի Կեռն եւ զորդիս իւր զերկիզած Լիւթանայն հայոց Կոստանդին պիտանի եղբարբքն Աւելի եւ Սթեֆան եւ զմիւս քոյրն զհաւաքաւոր եւ զորդի նորին Լիւթան հարքն իւրով եւ զալլ յանաւորութեմ ձաւորս զամենայն, զորս խնդրեսցիք յԱստուծոյ պարագայց ամալք խաղաղութեամբ պահել եւ երկնաւոր փառացն արժանաւորել բայց առաւել աղաւթմբ զձեզ ոչ մոռանալ ի յիշմ բարեաց եւ զնախին ննջեցեալ նորին զբարեւոր հայո նորին Կոստանդին տէր լամբրունի եւ զպարկեշտուհի մայրն Սթեֆանի եւ զկատարեալ արեամբ եղբար նորին հելլոյ ոչ անտեսել զպապ ռոցին հելլոյ որ կրաւնաւորեալ հելլի կոչեցաւ, այլ եղբարբքն իւրով, յորոյ եւ եւ երանմեն Կեռն։ Նա եւ յիշնջիք զհանգուցեալ փեսայ սոյն իշխանի զբաշտարտն Զփիլ զտէր Աստուածաշէն զգեղին Սթեֆանոյ, եւ զամենայն ծանաւթս եւ զազգային զննեցեալն ի ֆա։ յորոյ ոսկերչս ցաւելացի քաւելութիւն արեանն ֆի։ եւ հոգեւոյն հանգիստ ընդ արաւարս պարգեւեցի, եւ ձեզ յիշողացք հաւրեալապատիւ փոխարեն հատուցէ բաւական յամենայն, եւ ամենազաւր Աստուած, որպէս զի ի մի բերն փառաւորեցի արհնայն ի բնաւից ամենակալ տերութիւնն հաւր եւ որպէս եւ սուրբ հոգեւոյն յաւիտեանս յաւիտենից, ամեն։ Զխոհմբ այլն եւ զմիաստից իմաստակն զճարտասան ի գործս ի բանս ի խորհուրդս յամենայն կողմ (մինչ գրեթէ) մինչ գրեթէ եւ զգազանաբարոյն եւ զմիւսնաւորսն ի քաղաքու-

Թիւն փոխարկեալ ողորական եւ հեղ շրթամբք
իւրովք զմեծ իշխանն հիւսիս չաւտկանց զանդե-
կնոսն նոյն իշխանի որ զաւետաբեր մատնան ետ
գրեւ. յիշեցէք սրտի մտաւք ըստ նախագրե-
ւոցս...»

ցող ի վերայ մեծի եւ փոքու եւ որպէս հայր
տածող եւ ինամող ամենեցուն, որ զայս յիշա-
տակ շարայարեաց ի ձեռն մեծ վարդապետի՝ եւ եպիս-
յոփոյ քեռոյ իւրոյ ուր եւ անեալն էր եւ
վարժէր զիմաստից Աստուածային եւ շնորհ

ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՆԻՆԻ ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ, ԳՐԻՆԻՆ 1274ՈՍ Ի ՄԻՍ

Ամենն վերջն մատենիս գրչէն, բայց
մանր բոլորգրով գրուած է հետեւեալ յիշա-
տակարանն ալ։

“Նաեւ զարի երջանիկ ք” Գրէի որդի
Վաստանքիս իշխանի որ էր ի տան գլխային իշխե-

լահի” որ զսա... (անընթեռնի) յամենեանս
յիշատակի արժանի արարէք։

Յուցակագրեց եւ օրինակեց
Տ. Վ. Պ.

* * *

Այս նշանաւոր ձեռագիրը Լամբրոնի բերդին տիրող՝ Հեթում (կրօնաւորութեան աւետարձ) Հիդի) իշխանաց իշխանին († 1212 — 1218 տարիներու մէջ) սերունդը մանրամասն յառաջ կը բերէ, ծանօթացընելով այնպիսի անձնաւորութիւններ ու պարագաներ, որ բազմաճմուռ Վ. Հ. Ալիշանին «Սիսուան»-ին մէջ կը պակսին, կամ ծանօթներու անստղծները կ'ուղղեն: Յիշատակարանիս համեմատ՝ Հեթում-Հեդիի կնոջն անունն է Սրեֆօն կամ Սրեֆօնի (անծանօթ) ասոց թոռն՝ Աւշին արդէն 1274ին («Սիսուան», էջ 85 կը գնէ «անգատին ի 1277 ամէն») մարտնչախոտ էր, իւր Տիկինն էր Ալոց («այսպէս կարգալու է բնագրին «Չորիկննակաց»): Աւշինի եղբայրն էր Հեթում քաղցրաբարոյ «արեամբ նահատակեալ ի վերայ ճշմարիտ հաւտիցս (Երեւոյ՝ հաւատոցս) քրիստոսի», որ արդէն իսկ 1274ին («Սիսուան», էջ 85 «ոչ յիշի կատարածն») պատերազմի մը մէջ նահատակուած կ'երեւայ: Աւշինի որդիքն են՝ 1. Մեծ իշխանաց իշխան Կոստանդին (անծանօթ): 2. Մեծ իշխան Հեթում՝ որ 1274ին «դեռաբայս պատանեակ» է, յետոյ մարտնչախոտ Հայոց («Սիսուան», էջ 85՝ † 1307): Եւ 3. Դուռարն թեֆն կամ թեֆն (անծանօթ): Աւշինի քոյրերն են՝ 1. Կեռն, որուն որդիքն են՝ ա. Թագադիր Հայոց Կոստանդին, ք. Աւշին եւ Գ. Սրբադ. (չորսն ալ անծանօթ): 2. Ընտանդադ, որուն որդին է Աւան (անծանօթ): Ասկէ կրնայ տեսնուիլ՝ որ ինչպիսի կարեւոր է հայերէն հին ձեռագիրներու ցուցակներու հրատարակութեամբ: այսպիսի յիշատակարաններ հրապարակ հանելը:

ԽՄԲ.

ՎԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՆԱԲԵՐԱՅԻՆԿԱՆՆԵՐ ՎՍԵՄ. ԳՐԱՐԻՆԵԼ ԵՖԵՆՏԻ

Սան ապարեն կեանքեր, որ հանրօգուտ հեղինակութեանց տրպարներ են:

Այսգունակ ընդօրինակելի կեանքերու յուշահատոր մ'ալ կ'արժէ նաեւ Վսեմ. Գաբրիէլ Էֆ. Նորատունկեանի կենսագիրը, որ իւր մէն մի ուղղութեամբ, իւր համայն նշանակութեամբ, ընթերցման եւ ուղագրութեան արժանի է:

Պաշտօնական ու անպաշտօն հմուտեանց նախանձանդներ եւ հետաքրքիր բոլոր անձանց փափաքն գոհացուցած է Օսմանեան մամուլին փայլուն ներկայացուցիչներէն՝ «Սերվէթի» Ֆիւնուն, անուն պատկերազարդ հանդեսը, իւր 332^{րդ} թուոյն մէջ հրատարակելով Նորատունկեան Գաբրիէլ Էֆենտիի լուսանկարն՝ հանդերձ Օսմանեան մամուլին պարտ ու պատկան եղած խմագրական ընդարձակ կենսագրոյն, որ քաղած է Բ. Դրան պաշտօնէութեան կենսագրական ճիւղի գիւտնէն:

Մենք եւս՝ հայկական մամուլին աշխատողներէն մին, զգածուելով ու ներշնչուելով «Սերվէթի» Ֆիւնունին՝ հրատարակած պատուաբեր կենսագրականն եւ գնահատել քաղցրութեան, պատեհ առիթ կը համարիք հայ մամուլին մէջ եւս պատկերել իրեն ամենուս ծանօթ հանրային կեանքը:

* * *

Յոհաննէս հանրածանօթ գերգաստանի մ'անգամ եւ ուսումնասէր հօր մը՝ Էֆմէքճի-պաշի հանգուցեալ Գրիգոր Էֆ. Նորատունկեանի որդին է Գաբրիէլ Էֆենտի, որ ծնած է յուսկիւտար 1852 Նոյեմբեր ամսոյն մէջ:

Ի տղայ տիղոյ անտի, մեծ ապագայի մը կոչման սահմանուած լինելն արդէն անխերէ էր, շնորհիւ կանխաթիթիք իմացական ձիւղերուն, որոց վկայ եւ խոստովանող էին Նորին Վսեմութեան ծանօթք եւ անոր դաստիարակութեան ուսուցիչք:

Սկզբնական կրթութիւնը՝ նախ իւր տանը մէջ, եւ ապա Գաւարգիւղի գաղղիացի Ֆրերներու դպրոցը ստացած է, աշակերտելով 1865 — 1869 թուականը:

Հայերէնի մասին՝ իւր գլխաւոր դասատուն եղած է հայկաբան եւ խաղաղէտ պ. Անդրէաս Ֆափաղեան:

17 տարեկան էր, որը դպրոցական սոյն շրջանը կատարեց, եւ սուղ ինչ ժամանակ առեւտրական ասպարէզը մտաւ, ուր 1870, Օգոստոս ամսոյն իւր բարիքիշատակ հօրը մահունէն վերելք Էջած է վաճառականական աշխարհը, եւ Բ. Դուռը Արտաքին գործոց պաշտօնատունն ընդունուած, որոյ գիւտական արձանագրութեանց սենեկին իբր օժանդակ պաշտօնեայ, եւ չորս ամիս յետոյ՝ Արտաքին Թիղթակցութեանց սենեկի անդամ եղած է: